

Απόστολος Λ. Πιερρής

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ ΕΙΣ ΟΡΘΙΑΝ ΑΡΤΕΜΙΝ

Γένεση και πρώτη ακμή της Λυρικής Ποίησης και του μουσικού Μέλους στην Σπάρτη. Αλκμάν ο Λυδός στην Μεσσόα.

Μελέτη του Παρθενίου του Αλκμάνος.

Παρθένες το τραγουδούν και χορεύουν εις λατρείαν της Αρτέμιδος Ορθίας [όπως τα Σχόλια έχουν στο Fr. 3 Calame, v. 61, *Ὁρθία* αντί του *Ὁρθρία*] αφιερύσαι στην θεά το ιερόν **ἄροτρον [φάρος: Σωσιφάνης ἄροτρον, Σχόλια A 13 (p. 43 Calame)]**. Το κείμενο του ποιήματος γράφει πάνω από την λέξη “φάρος” ἄροτο(ς), ὄργωμα και σπορά. Ησύχιος s. v. βούφαρον, τὴν εὐάροτον γῆν. φάρος γὰρ ἢ ἄροσις. Ἄν ἦταν φᾶρος, θα εσήμαινε πέπλον. – Ἄροτρο ως φαλλικό σύμβολο απεικονίζεται σε σατυρικές παραστάσεις στις δύο πλευρές μιας Αττικής μελανόμορφης κύλικος στο Museo Archeologico της Φλωρεντίας. Cf. e.g. L. Deubner, *Attische Feste*, Taf. 22. 1, 2; C. Kerényi, *Dionysos, Archetypal Image of Indestructible Life*, Pl. 87a, b. – Εορτές και τελετές χθόνιας γονιμότητας ελάμβαναν χώρα στην Αθήνα κατά την 5^η του Πυανεψιώνος (φέτος θα αντιστοιχούσε προς την 25^η Σεπτεμβρίου), τα Προηρόσια (τα πρό του αρότου) και κατά την 11^η- 13^η Πυανεψιώνος (φέτος 1 – 3 Οκτωβρίου) τα μυστηριακά Θεσμοφόρια (γυναικεία εορτή)].

Η ἄροσις αρχίζει με την εῴα επιτολή των Πλειάδων, λίγο μετά την φθινοπωρινή ισημερία, την 5η ημέρα κατά τον Ευκτήμονα, την 8η φανερώτερα κατά τον Εὐδοξο (φέτος 27 και 30 Σεπτεμβρίου αντιστοίχα), όταν φαίνονται στον ανατολικό ορίζοντα μετά την δύση του

Ηλίου. [Γέμινος, *Εισαγωγή εις τα Φαινόμενα, Παράπηγμα*, p. 101 Aujaç]. Αρχές Οκτωβρίου, οι Πλειάδες είναι εκφανείς στον ανατολικό ουρανό και τρεις ώρες μετά την δύση. Την 4η ημέρα που ο Ήλιος ευρίσκεται στον Σκορπιό (26 Οκτωβρίου) οι Πλειάδες δύνουν στα ανατολικά μέρη, πάσχουν την εώα δύση τους, κατά Δημόκριτο, την 15η (6η Νοεμβρίου) κατά Ευκλήμονα, την 16η (7η Νοεμβρίου) κατά Κάλλιππο, την 19η (10η Νοεμβρίου) κατά Εύδοξο. [Γέμινος, *op. cit.* pp. 101-2 Aujaç].

Τον αργό άροτο, κατά την δύση του Ωρίωνος, οι Λάκωνες ονόμαζαν “βοωτειν” (Ησύχιος s. v.: βοωτειν. άροτριαν ότε ό Ωρίων δύνη, Λάκωνες). [Cf. Βιωτία, Εύβοια, Βοίον – η πολυδύναμη τεράστια οροσειρά κατά Στράβωνα, που αρχίζει από την Νότια Πίνδο, κάμπτεται προς ανατολάς με τα Αιτωλικά όρη και απολήγει με την Οίτη βόρεια, τα Βαρδούσια, την Γκιώνα και τον Παρνασσό νοτιώτερα. Βοίον και μία πόλις από την μητροπολιτική Δωρική Τετράπολι, Βοιαί και στην Λακωνία]. - Ο Ωρίων άρχεται δύνων την 15η του Ήλιου στον Σκορπιό (6η Νοεμβρίου) κατά Ευκλήμονα, την 19η (10η Νοεμβρίου) κατά Εύδοξο. Δύει φανερός την 7η ημέρα που ο Ήλιος διαπορεύεται τον Τοξότη (29 Νοεμβρίου).

Το Παρθένιο του Αλκμάνος τελετουργείται όταν επιτέλλουν εκφανείς (σαν Σείριον άστρον, σαν λαμπερό αστέρι ή σαν ήλιος) οι Πλειάδες στον ανατολικό ορίζοντα (vν. 60-3):

ταί Πεληάδες γάρ άμιν

Όρθία φάρος φεροίσαις

νύκτα δι' άμβροσίαν άτε Σήριον

άστρον άΦηρομέναι μάχονται

φαίνεται σαν να αντιμάχονται τον χορό των παρθένων – τέτοια μεγαλόσχημη και μεγαλοφερής είναι η στόχευση του ποιητή και συνθέτη και χορογράφου του παρθενίου: συγκρίνει το έργο του όπως χορεύεται από τις παρθένες με την εμφάνιση των Πλειάδων = Πελειάδων, με τις ιερές περισσότερες και τον κοσμικό χορό τους!

Λόγω της σχέσης Αρτέμιδος και Σελήνης η γιορτή θα επικεντρωνόταν στην Πανσέληνο του 4ου Σπαρτιατικού μήνα μετά τις Θερινές τροπές (φέτος πέφτει Πέμπτη 5 Οκτωβρίου, στις 21.40 το βράδυ). Αλλά για να λάμπουν οι Πλειάδες το βράδυ πρέπει να ανατέλλει το

φεγγάρι αργότερα, δηλαδή να βρισκόμαστε πριν την πανσέληνο. Τα αντίστοιχα **Προηρόσια** στην Αθήνα ελάμβαναν χώρα την 5η Πυανεψιώνος (~ 25 Σεπτεμβρίου φέτος), τα οποία ηκολούθουντο από τα Θεσμοφόρια (10-13 Πυανεψιώνος, ~ 30 Σεπτεμβρίου – 3 Οκτωβρίου), εορτές μυστηρίων χθόνιας γονιμότητας.

[Από χορό παρθένων στο ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος έκλεψαν κατά την παράδοση οι φίλοι Θησεύς με τον Πειρίθουν την Ελένη (Πλούταρχος, *Θησεύς*, 31). “φουλίδερ” (= φουλίδες) ωνόμαζαν οι Δωριείς τέτοιους παρθένων χορούς, Ησύχιος s. v. – Χοροί παρθένων ελάτρευαν και στο Λιμναίον, μέρος στα σύνορα μεταξύ Λακωνίας και Μεσσηνίας κατά τους πρωτοδωρικούς χρόνους, όπου κοινόν ιερόν Αρτέμιδος Λιμνάτιδος. Πausanias IV 4, 2; 31, 3; Στράβων VIII 362. Κατά τον Στράβωνα από αυτό το Λιμναίον ωνομάσθηκε το Σπαρτιατικό Λιμναίον όπου το ιερό της Αρτέμιδος Ορθίας. Στο ιερό της Δερεάτιδος Αρτέμιδος (Κατάγιαννης, πρόποδες του Ταϋγέτου) οι τραγουδούμενοι ύμνοι εκαλούντο «καλαβοΐδια» [Cf. Πausanias III, 20, 7; Στέφανος Βυζάντιος s.v. Δέρρα; Ησύχιος s.v. καλαβοΐδια. ἐν τῷ τῆς Δερεάτιδος ἱερῷ Ἀρτέμιδος ἀδόμενοι ὕμνοι; Καλαβοΐδια ~ καλή ὠδή. Cf. Αθήναιος XIV 646a, όπου ο χορός ψάλλει «εγκώμιον της Παρθένου»].

Οι “παιδικοί” αγώνες μῶα (= Μούσα. Ησύχιος s. v. μῶα. ὠδή ποια, είδος ύμνου, τραγουδιού), καλήα και κατθηρατόριον θα πραγματοποιούνται στις εαρινές εορτές της Αρτέμιδος Ορθίας. Τραγούδι (λυρική ποίηση) και απαγγελία (επική ίσως ποίηση) σηματοδοτούν τα δύο πρώτα, μῶα και καλήα. Ο τρίτος διαγωνισμός θα αναφέρεται σε κάθε θηρευτική δεινότητα των νεαρωδών, - αριστεία κυνηγεσίας, αρπαγής (π.χ. τυρών από τον βωμό της Ορθίας), εξεύρεσης τροφής, κρυπτείας. [Cf. Πλάτων, Νόμοι, 633B : ... καὶ ἐν ἀρπαγαῖς τισι διὰ πολλῶν πληγῶν ἐκάστοτε γιγνόμενον]. Οι πρώτοι νωποί τυροί (που συνδέονται με την Ορθία Ἄρτεμη) παρασκευάζονται κατά τον Απρίλη, όταν τα μικρά των “πραμμάτων” έχουν μεγαλώσει δυο μήνες. [Cf. Αλκμάν Fr. 125 Calame; (Ξενοφών), Λακεδαιμονίων Πολιτεία, II, 9].

Τα μικρά και ολοκυκλώτερα σιδηρά δρέπανα που αποτελούν το έπαθλο των νικητών αγοριών σε αυτούς τους αγώνες, και τα οποία συχνά αφιερώνονται εν συνεχεία στην θεά προσηρητημένα στην σχετική αναθηματική επιγραφή, δεν είναι παρά τα κατάλληλα εργαλεία για κοπή καλάμων και κλάδων θάμνων και δενδρουλλίων, ιδιαίτερος

λυγαριάς. (Είναι η παλαιά “βατοκόπα”, που κουβαλούσαν συνήθως οι Γύφτοι στην ζώνη τους, χρησιμώτατη εκτός των άλλων και στην κατασκευή κοφινιών). Όμοιο, λίγο μικρότερο στο μέγεθος, είναι το παλιό παραδοσιακό «κλαδευτήρι», για το κλάδεμα αμπελιών και την περιποίηση κήπων (πριν την χρήση των ψαλίδων).

Το νόημα της επιβράβευσης των νικητών παιδών με αυτό το εργαλείο συνίσταται αφ’ ενός μεν στην ιδιότητα της Ορθίας (στον συσχετισμό της προς την Σελήνη) να επιτροπεύει της ευάρμοστης ανάπτυξης φυτών, ζώων και παιδιών, **αλλά κυρίως στην καλλιέργεια μεταξύ των κούρων των ικανοτήτων επιβίωσης εκτός και χωρίς την προστασία του κοινωνικού ιστού, προεξεχόντως κατά την κρυπτεία, όπως όταν οι ορεσίβιες αγέλες των Δωριέων νεαρωδών, ορδές χρυσές του Απόλλωνα, όργωναν οργώσες βουνά και κοιλάδες του Βοίου από Πίνδου μέχρι Παρνασσού και Οίτης τελειούμενες δι’ αρπαγής και βίας και βιασμού στο προφανές πεπρωμένο τους.** Με το ειδικό δρέπανο, την βατοκόπα, φτιάχνουν καλύβες να μείνουν, στρωμένες να κοιμηθούν, όπλο ταυτόχρονα ανάγκης κατά ζώων και εχθρών. Με αυτό τέμνονται και οι κλάδοι του λύγου, ξύλου σαν λάστιχο πυκνού και άσπαστου και ελαστικού για την διαμαστίγωση. Ήταν σε χρήση παλαιότερα τα κλαδιά της λυγαριάς ως βέργες ξυλοδαρμού.

Τότε στην άνοιξη θα ανήκει και αυτή η φοβερή τελετουργία της ιερατικής Διαμαστίγωσης των εφήβων, που από άγρια ανθρωποθυσία νεαρώδους [Παυσανίας, III, 16, 9-10; Σούδα s. v. *Λυκούργος. ... ἔφηβος γὰρ πρότερον ἐθύετο τῇ Ἀρτέμιδι τῇ Ὀρθωσίᾳ*] μετουσιώθηκε σε θυσία τελειότητας εις επί-δειξη σφύζουσας ακμής και “γυμνασία ἀρετῆς” [Σούδα *loc. cit.*] σώματος και θυμού από τον Λυκούργο [Παυσανίας *loc. cit.*]. Ορθοί, αταλάντευτοι, κατάγυμνοι, με τα χέρια στο κεφάλι, υπέμεναν οι υπερτελεάτες νεαρώδεις του κάλλους μορφής το απαθές πάθος της ύπαρξης στον χρόνο τρέποντάς το εις υπηρεσία αιωνιότητας. [Χωρίς να είναι δεμένος ο μαστιζόμενος έμενε εις σχήμα κίονος χωρίς να κινεί τα χέρια του από την κεφαλή: *κινεῖν γὰρ τὰς χειῖρας οὐκ ἐτόλμα ἔχων ταύτας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὁ μαστιζόμενος*, Σχόλια εις Πλάτωνος Νόμους 633B p. 306 Greene]. **Προ της Διαμαστίγωσης οι έφηβοι εγυμνάζοντο:** η σωμασκία αυτή εκαλείτο “φούαξιϋ” (= φούαξις), Ησύχιος s.v. “φουάδδει” (δηλ. φουάζει) σημαίνει σωμασκειί, “συμβουάδει” υπερμαχεί στην Λακωνική διάλεκτο, “βούα” είναι η αγέλη παιδών και “βουάγορ” (= βουάγος ή

βουαγός) είναι ο “ἀγελάρχης, ὁ τῆς ἀγέλης ἄρχων παῖς” [Ἡσύχιος s. vv.]. Η γυμνασία ανεδείκνυε την περιώνυμη σωματική τελειότητα των Σπαρτιατῶν εφήβων, την οποία η ανελέητη μαστίγωση στην συνέχεια έκανε να σφύζει, να οργά και να ορθιάζει. Δόξα λαμπρή σε όλη του την ζωή ανήκε στον “βωμονίκη” αυτού του μοναδικού αγώνα καρτερίας, αντοχής και υπερηφάνειας επί τω εκάστου ρωμαλέο κάλλος της σωματικής “ώρας”. [Cf. Πλούταρχος, *Αποφθέγματα Λακωνικά*, 239 C-D].

Το φρικτό ξόανο της θεάς, που τρέλανε τους πρώτους ευρέτες του Ασπράβακο και Αλώπεκο, είχε ορθωθεί περιελιχθέν από κλαδιά λυγαριάς, ὅθεν **Ορθία** και **Λυγοδέσμα** η θεά επωνομάσθη. (Παυσανίας III, 16, 7 sqq.). **Ἔτσι και οι μαστιγες του λύγου ορθιάζουν στους εφήβους θυμό απαρέγκλιτο και σώμα διηγερμένο εις πληρότητα τόνου και φύση σφύζουσα δύναμη υπέρκορον, απόδεικνύουν τους νεαρῶδεις κίονες ακλινείς τελειότητας, ουσίες ευεστῶσες της ὑπαρξης, «τέλη» στο Φαίνεσθαι του Εἶναι.**

[Συμπληρωματικά, ο λύγος είχε και ιατρικές ευεργετικές ιδιότητες σε σχέση με τα γυναικεία και ιδίως με παθήσεις περιόδου. (Plinius, *Naturalis historia*, XXIV, 59, 62; Γαληνός XI, 807; Διοσκορίδης I, 134). Και πάλι η Σεληνιακή φύση εμφιλοχωρεί στην Αρτεμισία της Ορθίας. Πρόκειται για τα υγρά της γενέσεως και την ευκαταστασία τους. – Σχετικά και αντιθετικά, υπεδήλωνε και την αγνότητα, vitex agnus castus, αγνειά και άγνος. Η καθαρική δράση της μαστίγωσης, φυσιολογική και συμβολική και τελετουργική, είναι παραδεδομένη, εικονογραφείται δε εκφραστικά στην τοιχογραφία του Οίκου των Μυστηρίων, Πομπηία].

3 Οκτωβρίου 2017